

Džana Rahimić
Pulsiranje jedinstva suprotnosti

Sažetak

Konflikti su bitna sastavnica zbilje i njihovu bit čine suprotnosti. Međutim, suprotnosti koje konflikt obuhvata obrazuju specifično jedinstvo te se stoga može govoriti o konfliktima imanentnoj harmoniji. To jedinstvo suprotnosti je živo i dijalektično, zbog čega ga nazivamo "pulsirajućim jedinstvom". Glavni problem ovog rada jeste taj odnos konflikata i suprotnosti i odnos samih suprotnosti kao harmonične borbe. Pokazujemo da konflikti nisu nešto nužno loše niti razorno, već imaju i svoju konstruktivnu ulogu koju lociramo u njihovoj funkciji uspostavljanja mira i ravnoteže, kao i u funkciji bivanja uslovom mogućnosti samog mišljenja i dolaženja do nove spoznaje. Osim tih razmatranja, u radu se bavimo i Heraklitovim i Hegelovim razumijevanjem suprotnosti, njihovog jedinstva i važnosti za proces promjene i razvoja.

Glavne riječi: *konflikt, borba, suprotnosti, jedinstvo, promjena, razvoj, dijalektika, negacija, mir, harmonija.*

The Pulsation of the Unity of Opposites

Summary

Conflicts are the essential constituent part of the reality and opposites are their essence. However, opposites that conflict encompass form peculiar unity which makes possible to say that harmony is immanent in conflicts. That unity is alive and dialectical, which is why we characterise it as "pulsating unity". The main problem of the paper is the relation between conflicts and the opposites, and relation between opposites alone as harmonic struggle. We are showing that conflicts aren't something necessarily bad or destructive, but that they also have constructive role which we locate in their function of establishing peace and balance, and also in their function of being the condition of possibility of thinking and arriving to new knowledge. Apart from those considerations, in the paper we are also presenting the understanding of opposites, their unity and importance for the process of change and development of Heraclitus and Hegel.

Key Words: *conflict, struggle, opposites, unity, change, development, dialectic, negation, peace, harmony.*

Konflikti i jedinstvo suprotnosti

Smatramo da je na prvom mjestu potrebno konflikte kao takve definirati, zatim o konfliktima govoriti u kontekstu onoga što određujemo kao pulsiranje jedinstva konflikta. Konflikti su sastavni dio života, te se razumijevaju kroz suprotnosti u čemu se događa ono što ovdje nazivamo pulsiranjem jedinstva. Kada se govori o konfliktima onda se obično misli na sve što je "različitost" ili "neslaganje". Bitno je naglasiti da se konflikti mogu razumijevati i kao fenomen koji nema nužno negativan predznak po sebi.

Situacija u kojoj osoba ili grupa teže da ostvare svako svoj cilj, potrebu ili interes, a pri tome drugog doživljavaju kao prepreku u ostvarenju cilja podudara se s onim što jeste konfliktna situacija jer je ostvariv samo jedan, a ne oba cilja. Međuljudski odnosi predstavljaju poprište različitih težnji, nesporazuma i protustavljenosti ličnih interesa. Kako konflikt ne bi prešao u sukob potrebna je kultura rješavanja konflikata, s obzirom da je konflikt proces koji nastaje, razvija se i ogleda u međusobnom neslaganju najmanje dvije strane koje pokazuju interes za iste stvari percipirane kao vrijednosti. Nepodudarnosti, razlike, neslaganja interesa i očekivanja mogu dovesti do sukoba. Stoga se konflikt može definirati kao tenzija

nespojivih tendencija i djelovanja u pojedincu ili grupi ili između pojedinca i grupe, koja može rezultirati borbom, ali i, posredno, dolaženjem do sklada.

O konfliktima se govori kao sporovima (npr. između poslodavca i sindikata), razmiricama (između dvoje ljudi), nesuglasicama te ratovima. Konflikti se definiraju kroz suprotnosti. Elementi konflikata mogu biti mnogoliki pa se otuda i konflikti mogu odvijati vrlo različito. Pitanje koje je ovdje nužno postaviti odnosi se na mogućnost dešavanja mišljenja, shvatanja i djelovanja bez pretpostavljanja suprotnosti kao principa. U intenzivnom procesu međuljudske razmjene, proizvodnje i komunikacije nužno se pojavljuju suprotnosti pa tako i konflikti, koji se prema tome mogu shvatiti kao bitna sastavnica međuljudske interakcije, koegzistencije, ali i mišljenja. Bez suprotnosti nije moguće misliti niti razumijevati. Nužnost potojanja suprotnosti ogleda se u nemogućnosti interpretacije i razumijevanja istine i svijeta bez govora kroz suprotnosti. Sve u svijetu pokazuje se kao neka od suprotnosti. Na primjer shvatanje konačnosti podrazumijeva da konačnosti suprotstavimo beskonačnost, shvatanje duha podrazumijeva da duhu suprotstavimo tijelo ili shvatanje bitka tako što mu suprotstavimo ono što je ne-bitak.

Konflikt treba razumijevati kao put dolaska do sklada, ili kao što Heraklit kaže sve što u ovom našem svijetu postoji ili se

dešava postaje i postoji uzajamnim uticajem suprotnosti koje se protustavljaju jedna drugoj i sukobljavaju se, a na kraju borbom prelaze u sklad. Tako su suprotnosti, kao pulsiranje, nužne kako za mišljenje, tako i za sklad, jedinstvo.

McGill i Parry smatraju da je Heraklit prvi postavio princip jedinstva suprotnosti koji je povijesno mijenjao svoj oblik kroz različite formulacije koje se, oni smatraju, razlikuju u pogledu vrijednosti i posljedica.¹ Oni također tvrde da je razumijevanje jedinstva suprotnosti uslovljeno razumijevanjem samih suprotnosti, i razlikuju dva načina njihovog razumijevanja:

- 1) stroge suprotnosti (suprotnosti koje ne mogu obje biti istinite za jednu stvar, tj. uzajamno se isključuju, npr. crno i ne-crno)²
- 2) "polarne suprotnosti", "suprotna određenja" i "suprotno upravljene sile" (npr. crno i bijelo, dobro i zlo)³

McGill i Parry navode šest načina na koje je jedinstvo suprotnosti bilo tumačeno. Prvi način ima dva oblika, epistemološki i ontološki. Epistemološki oblik podrazumijeva shvatanje da poimanje bilo koje stvari pretpostavlja poimanje njegove suprotnosti, a ontološki oblik egzistenciju neke stvari razumijeva kao ovisnu o egzistenciji neke druge stvari, npr.

¹ Više o tome pogledati u: McGill V. J., Parry W. T., *The Unity of Opposites: A Dialectical Principle, Science & Society*, Vol. 12, No. 4, pp. 418-444, Guilford Press, 1948, 418.

² Ibidem, 420.

³ ibid., 421.

gospodar ne može postojati bez roba. Drugi način tumačenja suprotnosti tvrdi identitet suprotnosti¹, a treći neku stvar objašnjava kao jedinstvo oprečnih određenja. Potom, prema četvrtom načinu interpretiranja jedinstva suprotnosti ono predstavlja jedinstvo dejstvovanja suprotnih sila ili tendencija u istoj stvari, a prema petom jedinstvo suprotnosti je neka vrsta neodređene sredine koja je "međuprostor" unutar nekog niza omeđenog suprotnim ekstremima (npr. boja između zelene i plave). Najзад, prema šestom tumačenju, jedinstvo suprotnosti znači da je stvar u isto vrijeme A i ne-A. Prva četiri određenja oni drže konzistentnim sa formalnom logikom, dok misle da se peto i šesto njoj suprotstavljaju.² Peto se suprotstavlja formalno-logičkom zakonu isključenja trećeg, a šesto zakonu identiteta i zakonu neproturiječenja.³

Promjene i suprotnosti, kao i njihov značaj, najjasnije se prepoznaju kod tumačenja svijeta. Svijet nije nešto nepromjenljivo što bi zauvijek bilo gotovo i dato, te zauvijek

¹ McGill i Parry upozoravaju da jedinstvo suprotnosti nije isto što i identitet suprotnosti, jer suprotnosti mogu činiti jedinstvo bez njihovog identiteta, npr. jedinstvo jednog i mnogog. Misle da sama riječ jedinstvo implicira upravo diverzitet. Više o tome pogledati u: McGill V. J., Parry W. T., *The Unity of Opposites: A Dialectical Principle, Science & Society*, Vol. 12, No. 4, pp. 418-444, Guilford Press, 1948, 422.

² *ibid.* 421-422.

³ *ibid.* 436.

doživljeno. U tom mijenjanju, u nužnosti promjena nužno nastaju i suprotnosti i iz njih mogućnost konflikta, stoga se i konflikti mogu tumačiti kao nužni, odnosno promjene koje vode njihovom nastajanju vode mijenjanju, nastajanju i stvaranju svijeta, a s tog polja, tj. s polja promjene i stvaranja i konflikti se mogu tumačiti kao nužnost postojanja. Nužnost postojanja suprotnosti nastajanja i nestajanja je proces kroz koji se promjene i gradnja svijeta događaju. Ipak, iako smatramo da je postojanje konflikta nužno, nije nužno tumačenje konflikta kao nečega negativnog ili lošeg.

Heraklit: borba i sklad suprotnosti

Jedna od Heraklitovih osnovnih filozofskih ideja jeste ideja borbe, odnosno rat suprotnosti. O suprotnostima Heraklit govori kao o principu koji postoji u objektivnoj stvarnosti. Borbu, bez koje bi nestalo razvoja, Heraklit je uzeo kao načelo života u svijetu. Za najveće suprotnosti, od svih suprotnosti, on navodi dvije: biće i nebiće i život i smrt. Sve drugo u svijetu pokazuje se kao neka od mnogobrojnih suprotnosti.

Ono što Heraklit svojim principima filozofije zagovara jeste uvijek iznova doživljavanje svijeta. U tom svijetu sve se neprekidno mijenja, nema ničega što se može nazvati postojanim osim promjene koja postoji kao nešto postojano.

Kada Heraklit kaže da sve postaje da nestane i nestaje da ponovo postane, tada on u nastajanju i nestajanju vidi nužne suprotnosti koje kao takve proizvode neslaganja i konflikte.

Ovaj svijet koji se neprestano mijenja Heraklit upoređuje sa izmješanim napitkom koji propada ako se ne miješa. Promjena je nužna i kao takva izvor je suprotnosti. Kako se sve neprestano mijenja svugdje ima i suprotnosti. Svaka stvar u svijetu se mijenja dok svaka promjena predstavlja sredinu između dvije suprotnosti, između dva stanja ili prelaznu tačku gdje se dodiruju suprotne pojave od kojih priroda stvara sklad. Mogućnost prirode je da od suprotnog stvara sklad, a ne od jedankog. Priroda teži suprotnom od kojeg nastaje sklad, sklad koji je proizvela suprotnošću, a ne jednakošću, pa tako i sve što u svijetu postoji i postaje zapravo postaje i postoji uzajamnim uticajem suprotnosti koje se sukobljavaju i bore.

Philip Wheelwright tvrdi da se često previđa motiv jedinstva u interpretiranju Heraklitove filozofije. On priznaje da je motiv promjene glavni, ali također ističe da postoji i druga bitna tema u njegovoj filozofiji - tema jedinstva, harmonije i reda.¹ Ipak, on napominje, kod Heraklita se radi o specifičnom, paradoksalnom, načinu poimanja jedinstva: "Jedinstvo stvari kako ga Heraklit razumijeva je suptilno i skriveno jedinstvo, a

¹ Više o tome pogledati u: Wheelwright P., *Heraclitus*, New Jersey, Princeton University Press, 1959, 103.

ne neko koje bi moglo biti izraženo monističkom ili dualističkom filozofijom. Jednost stvari, ili bolje njihov uzajamni sklad, ne može postojati niti čak biti shvaćen neovisno od njihovog mnoštva ili nesklada."¹ To skriveno jedinstvo je očito iz Heraklitovih fragmenata poput: "54. *Nevidljivi* spoj jači je od vidljivog."² Wheelwright uviđa mogućnost primjene Heraklitovog principa jedinstva na međuljudske odnose: "Harmonija i sklad između osobe i osobe, ili između osobe i okolnosti, postaju iz razlika i potencijalnog sukoba."³

Ovaj antitetički postupak kod Heraklita je primjenjen na sve predmete i na sve događaje, zbog toga je i rečeno da sve što se dešava, postaje i postoji uzajamnim uticajem suprotnosti. Takav svijet za Heraklita nije ništa drugo nego život koji neprestano umire, da bi se neprestano obnavljao. To predstavlja osnovni ritam života, smrt živi od života, život živi od smrti, jedno bez drugog se ne mogu zamisliti. Smrt se bez života ne može zamisliti, smrt se pokazuje na životu, suprotnostima razdvojenim vremenom. O takvom odnosu suprotnosti svjedoče Heraklitovi fragmenti poput:

¹ Ibidem, 105.

² Više o tome pogledati u: Marković V., *Heraklit: fragmenti*, Grafos, Beograd, 1979, 41.

³ Više o tome pogledati u: Wheelwright P., *Heraclitus*, New Jersey, Princeton University Press, 1959, 108.

"88. Jedno te isto su u nama: živo i mrtvo, budno i spavajuće, mlado i staro. Jer ovo drugo, *promenivši se*, postaje ono prvo, i obratno, ono prvo, *promenivši se*, - ovo drugo."¹

"126. Hladno postaje toplo, toplo - hladno, vlažno - suvo, suvo - vlažno."²

"60. Put naviše i naniže jedan je te isti."³

Kada Heraklit kaže da "53. Rat je otac svih i kralj svih, i on jedne izbacila na videlo kao bogove a druge kao ljude; jedne učini robovima, a druge slobodnima."⁴ Tada se pod tim misli da bi bez sukobljavanja suprotnosti, bez borbe i rata kao izvornog stanja, nestalo razvitka, sukobljavanje suprotnosti čini suštinu života. Stvaranje svijeta pokazuje se kao potreba, život i svijet u kojem se sve mijenja, iz jednog stanja prelazi i drugo, iz mirovanja u kretanje, iz života u smrt i obratno. Williams ističe kako za Heraklita rat ili konflikt vodi razvoju društva, kao njegov vitalni element: "Rat za Heraklita nije samo nužan za mir već i za sav život i razvoj. Konflikt i borba su, on smatra, korijen kulture i civilizacije."⁵

¹ Više o tome pogledati u: Marković V., *Heraklit: fragmenti*, Grafos, Beograd, 1979, 41.

² Ibidem, 42.

³ Ibid., 45.

⁴ Ibid., 47.

⁵ Više o tome pogledati u: Williams H., *Hegel, Heraclitus and Marx's Dialectic*, Harvester Wheatsheaf, New York, 1989, 18.

Hegel: dijalektika kao metod i logika zbilje

Poput Heraklita i Hegel je uočio značaj borbe suprotnosti, sukob suprotnosti ili protivrječnosti kao uslova za mogućnost dijalektičkog kretanja i razvoja. Na principu suprotnosti objašnjava se svako postojanje, jer je za razumijevanje svega što postoji nužno razumijevanje i onoga što je njegova suprotnost, onoga što je „ništavilo“. A. Deborin tvrdi da za Hegela "Svijet nije ništa drugo do logički proces u čijoj osnovi leži svjetska suština ili subjekt logičkog procesa - logička ideja. Razvitak svijeta je logički uslovljen proces, tj. svaka faza, svaki stadij tog procesa je nužan momenat u razvoju logičke ideje. Logička ideja razvija se unutrašnjom dijalektičkom nužnošću."¹ O značaju suprotnosti za Hegelovu dijalektiku A. Deborin piše: "Protivurečnost je rezultat kretanja i obratno, 'protivurečnost je to što vodi napred', čime su uslovljeni, sa svoje strane, kretanje i razvitak. Princip Hegelove dijalektike nije, prema tome, zakočeno, nepromenljivo biće, već nastajanje."²

Za razliku od Kanta za kojeg je dolaženje do proturječnosti znak da je spoznaja stigla do svojih granica, za Hegela je

¹ Više o tome pogledati u: Deborin A., *Uvod u filozofiju dijalektičkog materijalizma*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1960, 213.

² Ibidem, 216.

upravo spoznaja proturječnosti i mišljenje proturječnosti adekvatan način spoznaje zbilje i njene zakonitosti. Tako Kant u Kritici čistog uma piše: "... čist um, za koji smo u početku verovali da nam stavlja u izgled ništa manje već saznanje onoga što leži izvan granica iskustva, sadrži u sebi, ako ga pravilno shvatimo samo i jedino regulativne principe... međutim; ako te principe pogrešno shvatimo, pa ih smatramo za konstitutivne principe transcendentalnog saznanja, onda oni na osnovu jednog privida koji zaista blista, ali ipak vara, proizvode praznoverje i vajno saznanje, a s tim u vezi i večne protivrečnosti i sporove."¹ Kant, prema tome, proturječnosti kao rezultat saznajnog napora pripisuje neizbježnoj zabludi uma, a ne tretira ih kao princip kojem se spoznaja nužno podvrgava. "... dijalektika za Kanta nije sredstvo povećavanja našeg znanja o svijetu. On koristi termin 'dijalektika' da referira na zabludu uma pri kojoj on poduzima da postigne više nego što može."² Nasuprot tome, za Hegela, suprotnosti su integralni dio logičke strukture svijeta i zbog toga ih spoznaja nužno obuhvata svojim metodom: "Logički pojam je prava realnost i 'samorazvoj ovoga pojma' je istovremeno 'samorazvoj' sveta. Zadatak filozofije je da pomoću dijalektičkog metoda istražuje

¹ Kant I., *Kritika čistog uma*, Dereta, Beograd, 2012, 467.

² Više o tome pogledati u: Williams H., *Hegel, Heraclitus and Marx's Dialectic*, Harvester Wheatsheaf, New York, 1989, 34.

imanentnu nužnost dijalektičkog procesa razvoja logičke ideje, pošto je dijalektički razvoj pojma (subjektivna strana) istovetan sa dijalektičkim razvojem sveta (objektivna strana), koji predstavlja formu ispoljavanja te iste logičke ideje."¹

Berthold-Bond ovako opisuje Hegelovu dijalektiku: "Dijalektika je i metod dokazivanja i ontološki princip za Hegela. Kao metod, ona treba pokazati nužnost razvoja, ili prelaska, od jednog stadija svijesti ili povijesti, ili od jedne apstraktne kategorije logike, ka višem stadiju ili kategoriji... dijalektika je također ontološki princip koji izražava imanentni teleološki razvoj stvari iz njihove potencijalnosti ka aktualnosti."²

Negaciju, koja za Hegela omogućava dijalektičko kretanje, Berthold-Bond ističe i određuje kao "...suprotstavljanje nečega njegovom 'drugom'".³ Negacija ima dvije bitne funkcije: ona diferencira, ali u isto vrijeme određuje što je njena pozitivna funkcija. "Dijalektika je tako prelazak stvari i znanja iz potencijalnosti ili apstraktnosti ka aktualnosti i sadržaju... Svako određenje je i rezultat i novi početak, konkretno i

¹ Više o tome pogledati u: Deborin A., *Uvod u filozofiju dijalektičkog materijalizma*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1960, 216.

² Više o tome pogledati u: Berthold-Bond D., *Hegel's grand synthesis: a study of being, thought, and history*, SUNY Press, New York, 1989, 81-82.

³ Ibidem, 83.

apstraktno, jer se javlja u procesu postajanja stvari (ili znanja), i prema tome je konkretno u odnosu na početak procesa ali apstraktno u odnosu na *telos* cijelog procesa."¹ Kada je riječ o negativnoj funkciji negacije, stvaranju suprotnosti, Berthold-Bond tvrdi da "Suprotnost, za Hegela, uključuje potkopavanje identiteta stvari 'drugim' na kojeg se odnosi i putem kojeg postaje određena."² Tako se stvari pokazuju kao jedinstva suprotnosti, a posmatranje stvari kao jednostavnih identičnosti - nedostatnim. Hegelovu kritiku formalno-logičkog principa identiteta koji se izražava u formuli $A=A$ ističe i Howard Williams: "Za Hegela pojam identiteta 'prelazi' u pojam razlike. Identitet, drugim riječima, postaje razlika."³

Williams naglašava da "Ideja jedinstva suprotnosti predstavlja za Hegela jednu od najvažnijih tačaka njegove dijalektike."⁴ Njemački pojam *Aufhebung* je ključan za razumijevanje tog jedinstva. Williams upozorava na teškoću prevođenja termina *Aufheben* budući da ta riječ ima dva oprečna značenja - nešto sačuvati i nešto ukinuti.⁵ Opisujući smisao koji taj termin ima

¹ ibid., 84.

² ibid., 86.

³ Više o tome pogledati u: Williams H., *Hegel, Heraclitus and Marx's Dialectic*, Harvester Wheatsheaf, New York, 1989, 76.

⁴ Ibidem, 117.

⁵ ibid., 118.

za Hegela, on kaže: "On podrazumijeva destrukciju, ali bez potpune negacije, i očuvanje, ali bez stagnacije."¹

Pojam *Aufhebung*-a se može jednostavno shvatiti na primjeru koji Hegel daje u predgovoru *Fenomenologiji duha*: "Pupoljak isčezava u rascvjetavanju cvijeta, i moglo bi se reći da cvijet opovrgava pupoljak; isto se tako plodom očituje cvijet kao lažni opstanak biljke, i kao njezina istina nastupa plod na mjesto cvijeta. Ti se oblici ne samo razlikuju, nego se i uzajamno potiskuju kao nepodnošljivi. No, njihova tečna priroda pretvara ih ujedno u momente organskog jedinstva, u kojem oni ne samo da sebi ne protivriječe, nego je jedan tako nuždan kao i drugi, a ta jednaka nužnost sačinjava tek život cjeline."²

¹ ibid., 120.

² Više o tome pogledati u: Hegel G. W. F., *Fenomenologija duha*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2000, 4.

Literatura:

- Berthold-Bond D., *Hegel's grand synthesis: a study of being, thought, and history*, SUNY Press, New York, 1989.
- Deborin A., *Uvod u filozofiju dijalektičkog materijalizma*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1960.
- Hegel G. W. F., *Fenomenologija duha*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2000.
- Kant I., *Kritika čistog uma*, Dereta, Beograd, 2012.
- Marković V., *Heraklit: fragmenti*, Grafos, Beograd, 1979.
- McGill V. J., Parry W. T., *The Unity of Opposites: A Dialectical Principle, Science & Society, Vol. 12, No. 4, pp. 418-444*, Guilford Press, 1948.
- Wheelwright P., *Heraclitus*, New Jersey, Princeton University Press, 1959.
- Williams H., *Hegel, Heraclitus and Marx's Dialectic*, Harvester Wheatsheaf, New York, 1989.